

รูปแบบศิลปะของงานสถาปัตยกรรมที่ปรากฏบนเหรียญประจำจังหวัด

Art Form of Architecture on the Provincial Coins

อรวรรณ เชื้อน้อย^๑

Orawan Chueanoi

Received: 25 April 2025

Revised: 29 August 2025

Accepted: 22 September 2025

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ได้ศึกษาสัญลักษณ์ที่ปรากฏบนเหรียญประจำจังหวัด จำนวน ๗๘ เหรียญ ใช้วิธีการสัมภาษณ์นักออกแบบและบุคลากรที่เกี่ยวข้องถึงปัจจัยการสร้างเหรียญประจำจังหวัด พร้อมวิเคราะห์รูปแบบศิลปะโดยเปรียบเทียบกับคำขวัญและตราประจำจังหวัด รวมถึงการศึกษาถึงการลดทอนหรือเพิ่มเติมสัญลักษณ์บนเหรียญ พบว่า ๑) เหรียญประจำจังหวัด ด้านหนึ่งเป็นรูปตราประจำจังหวัด และมีชื่อจังหวัด ส่วนเหรียญอีกด้านเป็นตราสัญลักษณ์ที่ทำการศึกษ แบ่งออกเป็นสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ ๒๖ เหรียญ ประติมากรรมรูปเคารพ ๑๓ เหรียญ ประติกรรมรูปสัตว์ ๖ เหรียญ สถานที่ท่องเที่ยวทางธรรมชาติ ๑๘ เหรียญ ประเพณี ๕ เหรียญ และรูปอื่น ๆ ๑๐ เหรียญ ๒) เหรียญประจำจังหวัด จัดทำขึ้นเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวและเผยแพร่เอกลักษณ์ของแต่ละจังหวัด และ ๓) เหรียญประจำจังหวัดที่แสดงออกเป็นสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ ๒๖ เหรียญ ประกอบด้วยสถาปัตยกรรมรูปแบบต่าง ๆ ทั้งเจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ เจดีย์ทรงระฆัง เจดีย์ทรงปราสาท ปราสาทหิน และอาคารหลังคาคลุม โดยส่วนใหญ่เป็นการถ่ายแบบจากสถานที่จริง มีดังนี้ เหรียญประจำจังหวัดชัยภูมิ นครราชสีมา ลพบุรี ศรีสะเกษ เชียงใหม่ ขอนแก่น ชลบุรี กำแพงเพชรแพร่ มหาสารคาม เชียงราย สุราษฎร์ธานี กรุงเทพมหานคร น่าน เพชรบุรี พระนครศรีอยุธยา สกลนคร สุพรรณบุรี หนองบัวลำภู ส่วนสถานที่ที่มีการเพิ่มเติมรายละเอียดได้แก่ สุโขทัย บุรีรัมย์ บึงกาฬ หนองคาย แม่ฮ่องสอน สงขลา และนนทบุรี

คำสำคัญ: เหรียญประจำจังหวัด, สถาปัตยกรรม, กรมธนารักษ์

^๑ อาจารย์ประจำหลักสูตรภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์เชิงท่องเที่ยว ภาควิชาสังคมศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม อีเมล: Orawan.c@chandra.ac.th

Lecturer in Department of Geography and Tourism History, Faculty of Humanities and Social Sciences, Chandrakasem Rajabhat University Email: Orawan.c@chandra.ac.th

Abstract

This research studied the symbols imprinted on 78 Provincial Coins. The research is based on qualitative research methodology by interviewing the relevant designers and staff on the factors in realizing the Provincial Coins, including studying the reduction or addition of symbols on the coins. Research results 1) Provincial Coins: One side of the Provincial Coins, the provincial names and seals. On the other side, there are different symbols. These symbols can be divided into 26 important historical sites, 13 idol sculptures, 6 animal sculptures, 18 natural tourist attractions, 5 traditions and 10 other symbols. 2) All Provincial Coins were created to promote tourism and publicize the uniqueness of each province. And 3) 26 Provincial Coins representing important historical sites and consists of various forms of stupa such as lotus bud-shaped stupa, bell-shaped stupa, castle-shape stupa and old Khmer castle-shaped stupa which was built with stone. The art form of architecture imprinted on the Provincial Coins was mostly modeled after the real sites as follow : Chaiyaphum Province, Nakhon Ratchasima Province, Lopburi Province, Si Saket Province, Chiangmai Province, Khon Kaen Province, Chonburi Province, Kamphaeng Phet Province, Phrae Province, Maha Sarakham Province, Chiang Rai Province, Surat Thani Province, Bangkok Province, Nan Province, Phetchaburi Province, Phra Nakhon Si Ayutthaya Province, Sakon Nakhon Province, Suphanburi Province, Nong Bua Lamphu Province. The sites with additional details are as follow: Sukhothai Province, Buriram Province, Bueng Kan Province, Nong Khai Province, Mae Hong Son Province, Songkhla Province and Nonthaburi Province.

Keywords: Provincial Coin, Architecture, Treasury Department

บทนำ

เงินตราที่นิยมใช้ในปัจจุบันมี ๒ รูปแบบ คือ เหรียญและธนบัตร สิ่งที่น่าสนใจนอกเหนือจากมูลค่าของเงินตราแล้ว ยังมีเรื่องราวและสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ของไทย ปรากฏอยู่ด้านหลังของเหรียญ เช่น ภาพพระบรมธาตุเจดีย์วัดมหาธาตุ วรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช บนเหรียญ ๒๕ สตางค์ รุ่น พ.ศ. ๒๕๕๗ ภาพพระเจดีย์วัดพระธาตุตอดยสุเทพ จังหวัดเชียงใหม่ บนเหรียญ ๕๐ สตางค์ รุ่น พ.ศ. ๒๕๖๐ ภาพพระศรีรัตนศาสดาราม กรุงเทพมหานคร บนเหรียญ ๑ บาท รุ่น พ.ศ. ๒๕๕๗ ภาพพระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช บนธนบัตรฉบับ ๒๐ บาท รุ่น พ.ศ. ๒๕๒๔ ภาพพระบรมราชานุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมหาเจษฎาราชเจ้า และมีภาพโลหะปราสาท วัดราชนันทาราม วรวิหาร บนธนบัตรฉบับ ๕๐๐ บาท รุ่น พ.ศ. ๒๕๔๔

นอกจากเงินตราที่มีผลบังคับใช้ทางกฎหมาย ยังมีเหรียญประเภทอื่น ๆ เช่น เหรียญประจำจังหวัด จัดเป็นเหรียญที่ระลึก ซึ่งกรมธนารักษ์ได้จัดทำขึ้นเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวและเผยแพร่เอกลักษณ์ประเพณี

ประจำจังหวัดให้ชาวไทยและชาวต่างชาติได้รู้จักจุดเด่นของแต่ละจังหวัด โดยกำหนดให้เหรียญด้านหนึ่งเป็นตราประจำจังหวัด ส่วนอีกด้านแสดงให้เห็นถึงอัตลักษณ์ของแต่ละจังหวัด เช่น สถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ ปูชนียสถาน โบราณสถาน สถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ ประเพณีวัฒนธรรมและงานศิลปหัตถกรรม

การศึกษาข้อมูลเบื้องต้นพบว่าเหรียญมีจำนวนทั้งสิ้น ๗๘ เหรียญ เริ่มสร้างขึ้นตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๓๑ โดยกรมธนารักษ์ได้ดำเนินการออกแบบและจัดทำเริ่มต้นจำนวน ๑๐ จังหวัด คือ ร้อยเอ็ด ตราด ศรีสะเกษ สระบุรี ปราจีนบุรี ประจวบคีรีขันธ์ ชุมพร ตรัง นราธิวาส และเมืองพัทยาชลบุรี ส่วนเหรียญอื่น ๆ ได้ประกาศให้ผู้สนใจโดยทั่วไปออกแบบส่งให้คณะกรรมการวางแผนผลิตเหรียญกษาปณ์ที่ระลึก ซึ่งกรมธนารักษ์แต่งตั้งขึ้นเป็นผู้พิจารณาคัดเลือก แบบเหรียญที่ได้รับคัดเลือกจะได้รับเงินรางวัล พร้อมใบประกาศเกียรติคุณ

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ศิลปะ ทั้งกระบวนการสำรวจภาคสนาม และการสอบถามแรงบันดาลใจของศิลปินผู้ออกแบบ เพื่อสะท้อนให้เห็นถึงแนวคิดเรื่องสัญลักษณ์ในการดำเนินการศึกษารูปแบบงานศิลปกรรม โดยเฉพาะงานสถาปัตยกรรมที่มีสถานที่จริง ซึ่งมีความหลากหลาย ประกอบด้วย เจดีย์ อาคารหลังคาคลุม ข้อมูลที่ได้จากงานวิจัยนี้สามารถนำองค์ความรู้ที่ได้ไปต่อยอดในการประชาสัมพันธ์องค์กร เช่น การจัดชุดหนังสือเหรียญประจำจังหวัด การจัดเวทีเสวนา หรือสื่อออนไลน์ในรูปแบบต่าง ๆ

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑. เพื่อจำแนกสัญลักษณ์ที่ปรากฏบนเหรียญประจำจังหวัด
๒. เพื่อศึกษาแรงบันดาลใจและปัจจัยในการสร้างสรรค์สัญลักษณ์บนเหรียญประจำจังหวัด
๓. เพื่อศึกษารูปแบบศิลปะของงานสถาปัตยกรรมที่ปรากฏบนเหรียญประจำจังหวัด

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อจำแนกสัญลักษณ์ที่ปรากฏบนเหรียญประจำจังหวัด ศึกษาแรงบันดาลใจและปัจจัยในการออกแบบ รวมถึงศึกษาองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมไทยที่ปรากฏบนเหรียญประจำจังหวัด โดยผู้วิจัยได้ใช้เครื่องมือและอุปกรณ์ในการศึกษาวิจัย ดังนี้

๑. ติดต่อประสานงานกับพิพิธภัณฑ์เหรียญกษาปณ์อนุรักษ์ กรมธนารักษ์ เพื่อทำการศึกษาข้อมูลเบื้องต้นของเหรียญประจำจังหวัด

๒. ศึกษาเอกสาร แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการสร้างสัญลักษณ์ รวมถึงข้อเท็จจริงของอัตลักษณ์หรือลักษณะเฉพาะของแต่ละจังหวัด โดยมีหัวข้อในการศึกษา ดังนี้ ๑) ตราประจำจังหวัด ๒) คำขวัญประจำจังหวัด ๓) เหรียญประจำจังหวัด และ ๔) รูปแบบศิลปะของงานสถาปัตยกรรมที่ปรากฏบนเหรียญประจำจังหวัด

๓. การสัมภาษณ์ ซึ่งเป็นแบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) แบ่งออกเป็น ๓ กลุ่มดังนี้ กลุ่มที่ ๑ บุคลากรภายในพิพิธภัณฑ์เหรียญกษาปณ์อนุรักษ์ กลุ่มที่ ๒ ผู้ที่ทำการออกแบบเหรียญ เพื่อตอบวัตถุประสงค์เรื่องแรงบันดาลใจและปัจจัยในการออกแบบเหรียญประจำจังหวัด ส่วนแบบสัมภาษณ์สำหรับกลุ่มที่ ๓ นักวิชาการทางด้านงานศิลปกรรม สามารถนำมาวิเคราะห์เพื่อตอบวัตถุประสงค์เรื่องรูปแบบสถาปัตยกรรมไทยที่ปรากฏบนเหรียญประจำจังหวัด

๔. การสำรวจสถานที่จริงของงานสถาปัตยกรรมที่ปรากฏบนเหรียญประจำจังหวัด จำนวน ๒๖ จังหวัด

๕. การวิเคราะห์ข้อมูลการวิจัย ผู้วิจัยได้นำข้อมูลที่ได้ทำการศึกษาและการสำรวจ เพื่อวิเคราะห์ในประเด็นการวิจัย ๓ ประเด็นตามวัตถุประสงค์ โดยมีขั้นตอนดังนี้ ๑) นำข้อมูลที่ได้ทั้งข้อมูลทางประวัติศาสตร์ สถานที่และบุคคลที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยทั้งที่เป็นข้อมูลปฐมภูมิและทุติยภูมิมาจัดหมวดหมู่ตามวัตถุประสงค์แต่ละข้อ ๒) นำข้อมูลการสำรวจภาคสนามยังสถานที่จริงรวมในการวิเคราะห์ข้อมูล และ ๓) สรุป

สรุปผลการวิจัย

งานวิจัยนี้ศึกษารูปแบบศิลปะของงานสถาปัตยกรรมบนเหรียญประจำจังหวัด ซึ่งเป็นเหรียญที่ผลิตขึ้นโดยกรมธนารักษ์ ผลการวิจัยพบว่า

๑. สัญลักษณ์ที่ปรากฏบนเหรียญประจำจังหวัด แบ่งเป็น ๖ รูปแบบ ดังนี้

รูปแบบที่ ๑ สถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ จำนวน ๒๖ เหรียญ คือ กรุงเทพมหานคร กำแพงเพชร ขอนแก่น ชลบุรี ชัยภูมิ เชียงราย เชียงใหม่ นครราชสีมา นนทบุรี น่าน บุรีรัมย์ บึงกาฬ พระนครศรีอยุธยา เพชรบุรีแพร่ มหาสารคาม แม่ฮ่องสอน ลพบุรี ศรีสะเกษ สกลนคร สงขลา สุโขทัย สุพรรณบุรี สุราษฎร์ธานี หนองคาย และหนองบัวลำภู

รูปแบบที่ ๒ ประติมากรรมรูปเคารพ จำนวน ๑๓ เหรียญ คือ จันทบุรี ฉะเชิงเทรา ตรว นครปฐม ปราจีนบุรี พะเยา พิษณุโลก เพชรบูรณ์ ระยอง ลำพูน สมุทรสาคร สระบุรี และอุดรดิตถ์

รูปแบบที่ ๓ สัตว์ จำนวน ๖ เหรียญ คือ ตรัง นครสวรรค์ ปทุมธานี ยะลา ลำปาง และสุรินทร์

รูปแบบที่ ๔ สถานที่ทางธรรมชาติ จำนวน ๑๘ เหรียญ คือ กระบี่ กาญจนบุรี ชัยนาท ตาก นครนายก เมืองพัทยาชลบุรี ภูเก็ต ประจวบคีรีขันธ์ พังงา มุกดาหาร ระนอง ราชบุรี เลย สตูล สระแก้ว สมุทรสงคราม อำนาจเจริญ และอุทัยธานี

รูปแบบที่ ๕ ประเพณี จำนวน ๕ เหรียญ คือ นครพนม นครศรีธรรมราช ยโสธร ปัตตานี และอุบลราชธานี

รูปแบบที่ ๖ อื่น ๆ จำนวน ๑๐ เหรียญ คือ ภาพใบเสมาเมืองฟ้าแดดสงยาง จังหวัดกาฬสินธุ์ ภาพเรือรบหลวงชุมพร จังหวัดชุมพร ภาพไกรทองกำลังต่อสู้กับชालะวัน จังหวัดพิจิตร ภาพเรือกลและจังหวัดนราธิวาส ภาพมโนราห์ จังหวัดพัทลุง ภาพผ้าทอพื้นบ้าน จังหวัดร้อยเอ็ด ภาพปืนใหญ่พระจุลจอมเกล้า จังหวัดสมุทรปราการ ภาพค่ายบางระจัน จังหวัดสิงห์บุรี ภาพเครื่องจักสาน จังหวัดอ่างทอง และภาพภาษาชนดินเผา จังหวัดอุดรธานี

๒. แร้งบันดาลใจและปัจจัยในการสร้างสรรค์สัญลักษณ์ที่ปรากฏบนเหรียญประจำจังหวัด จากการศึกษาเอกสารและสัมภาษณ์บุคลากรของกรมธนารักษ์ พบว่า เหรียญประจำจังหวัดจัดทำขึ้นครั้งแรกราว พ.ศ. ๒๕๓๔ เพื่อแสดงเอกลักษณ์ของแต่ละจังหวัดเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวของไทย โดยมีทั้งเหรียญที่มีการออกแบบและมีมติจากกรมธนารักษ์ และเหรียญที่ผ่านการประกวดและคัดเลือก โดยคณะกรรมการพิจารณาเหรียญ ประกอบด้วยอธิบดีกรมธนารักษ์เป็นประธานที่ประชุม ตัวแทนจากกองกษาปณ์ ตัวแทนจากสำนักพระราชวัง สำนักพระราชวัง ตัวแทนจากกรมศิลปากร ศิลปินแห่งชาติ และหน่วยงานหรือองค์กร

ที่กรมธนารักษ์เชิญตามวาระโอกาสในแต่ละรอบ เพื่อคัดเลือกแบบเหรียญทั้งที่ออกแบบและประกวดที่มีความถูกต้องและเหมาะสมมากที่สุด ต่อจากนั้นจึงได้ดำเนินการผลิตตามกระบวนการผลิตเหรียญกษาปณ์ ซึ่งจัดทำขึ้น ๓ ขนาด คือ ๒.๕ เซนติเมตร ๔ เซนติเมตร และ ๗ เซนติเมตร

๓. รูปแบบศิลปะงานสถาปัตยกรรมที่ปรากฏบนเหรียญประจำจังหวัดจำนวน ๒๖ เหรียญ มีทั้งเจดีย์และอาคารหลังคาคลุม ดังนี้

๓.๑ เจดีย์ ประกอบด้วย

๑) เจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ จังหวัดสุโขทัย

๒) ปราสาทหินพบ ๕ สถานที่ คือ ปราสาท์กู จังหวัดชัยภูมิ ปราสาทหินพิมาย จังหวัดนครราชสีมา ปราสาทหินพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์ พระปรางค์สามยอด จังหวัดลพบุรี และปราสาทสระกำแพงใหญ่ จังหวัดศรีสะเกษ

๓) เจดีย์ทรงระฆัง พบ ๘ สถานที่ คือ เจดีย์วัดพระแก้ว จังหวัดกำแพงเพชร พระธาตุขามแก่น จังหวัดขอนแก่น เจดีย์วัดญาณสังวราราม จังหวัดชลบุรี พระธาตุคุดอยสุเทพ จังหวัดเชียงใหม่ พระธาตุช่อแฮ จังหวัดแพร่ พระธาตุนาดูน จังหวัดมหาสารคาม พระธาตุคุดอยกองมู จังหวัดแม่ฮ่องสอน และเจดีย์วัดเขาดังกวอน จังหวัดสงขลา

๔) เจดีย์ทรงปราสาทพบ ๒ สถานที่ คือ พระธาตุคุดอยตุง จังหวัดเชียงราย และพระบรมธาตุไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

๓.๒ อาคารหลังคาคลุม ประกอบด้วย

๑) อาคารเนื่องในพุทธศาสนาพบ ๓ สถานที่ คือ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม กรุงเทพมหานคร วิหารวัดภูมินทร์ จังหวัดน่าน และวัดอาฮงศิลาวาส จังหวัดบึงกาฬ

๒) อาคารที่มีความเกี่ยวข้องกับสถาบันกษัตริย์พบ ๓ สถานที่ คือ พระที่นั่งไอศวรรย์ทิพยอาสน์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พระราชวังพระนครศรีศรี จังหวัดเพชรบุรี และพระตำหนักภูพานราชนิเวศน์ จังหวัดสกลนคร

๓) อาคารอื่น ๆ พบ ๔ สถานที่ คือ ศาลากลางริมแม่น้ำ จังหวัดนนทบุรี เรือนไทย จังหวัดสุพรรณบุรี ชุมอนุสาวรีย์ปราบฮ่อ จังหวัดหนองคาย และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอู่โบราณ อนุสาวรีย์ จังหวัดหนองบัวลำภู

ประเด็นค้นพบ คือการออกแบบมี ๒ รูปแบบ คือ ๑) การถ่ายแบบจากสถานที่จริง ตามมุมมองปกติ (ตารางที่ ๑) และ ๒) การออกแบบโดยเพิ่มเติมหรือลดทอนองค์ประกอบ

ตารางที่ ๑ เหรียญที่ออกแบบจากการถ่ายแบบจากสถานที่จริง

เหรียญ	สถานที่จริง	รายละเอียด
		เหรียญจังหวัดชัยภูมิกับปราสาท์กู

ตารางที่ ๑ เหรียญที่ออกแบบจากการถ่ายแบบจากสถานที่จริง (ต่อ)

เหรียญ	สถานที่จริง	รายละเอียด
		เหรียญจังหวัดนครราชสีมากับปราสาทหินพิมาย
		เหรียญประจำจังหวัดลพบุรีกับพระปรางค์สามยอด
		เหรียญจังหวัดศรีสะเกษกับปราสาทสระกำแพงใหญ่
		เหรียญจังหวัดเชียงใหม่กับพระธาตุดอยสุเทพ
		เหรียญจังหวัดขอนแก่นกับพระธาตุขามแก่น
		เหรียญจังหวัดชลบุรีกับเจดีย์วัดญาณสังวราราม
		เหรียญจังหวัดกำแพงเพชรกับเจดีย์วัดพระแก้ว
		เหรียญจังหวัดแพร่กับพระธาตุช่อแฮ
		เหรียญจังหวัดมหาสารคามกับพระธาตุนาดูน
		เหรียญจังหวัดเชียงรายกับพระธาตุดอยตุง

ตารางที่ ๑ เหรียญที่ออกแบบจากภาพถ่ายแบบจากสถานที่จริง (ต่อ)

เหรียญ	สถานที่จริง	รายละเอียด
		เหรียญจังหวัดสุราษฎร์ธานีกับพระบรมธาตุไชยา
		เหรียญกรุงเทพมหานคร กับวัดพระศรีรัตนศาสดาราม และพระบรมมหาราชวัง
		เหรียญจังหวัดน่านกับวิหารวัดภูมินทร์
		เหรียญประจำจังหวัดเพชรบุรีกับพระนครคีรี
		เหรียญจังหวัดพระนครศรีอยุธยากับพระที่นั่งไอศวรรย์ทิพยอาสน์
		เหรียญจังหวัดสกลนครกับพระตำหนักภูพานราชนิเวศน์
		เหรียญจังหวัดสุพรรณบุรีกับเรือนไทย
		เหรียญจังหวัดหนองบัวลำภูกับพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หลวงปู่ขาว อนาลโย

เหรียญทั้ง ๑๙ เหรียญ ผู้ออกแบบได้ถ่ายภาพจากสถานที่จริง โดยเลือกมุมที่แสดงอัตลักษณ์ของแต่ละสถานที่ จากการศึกษาที่มีประเด็นที่น่าสนใจ ดังนี้

เจดีย์วัดพระธาตุคอกยตุ้งที่ปรากฏในเหรียญ คือ เจดีย์ทรงปราสาท จากหลักฐานเอกสารบางฉบับระบุว่า เป็นเจดีย์คู่ทรงระฆัง (ภาพที่ ๑) แสดงให้เห็นถึงความแตกต่าง เมื่อตรวจสอบประวัติการบูรณะวัดนี้พบว่า เดิมสมัยพระเจ้าอู่ทอง โปรดให้สร้างพระธาตุเพียงองค์เดียวเพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุพระรากขวัญ

เบื้องซ้าย หรือกระดุกไหปลาร้า^๒ ต่อมาสมัยพญามังรายทรงสร้างพระธาตุองค์ใหม่ พร้อมทั้งปฏิสังขรณ์เจดีย์องค์เดิมที่พังทลายลง ต่อมา พ.ศ. ๒๔๗๐ ครูบาศรีวิชัย ได้ทำการบูรณะองค์พระธาตุเป็นเจดีย์ทรงระฆังขนาดเล็กสององค์บนฐานแปดเหลี่ยม ตามศิลปะแบบล้านนา (ภาพที่ ๒) ส่วนรูปองค์เจดีย์ทรงปราสาทที่ปรากฏอยู่ในสัญลักษณ์ เป็นรูปแบบที่เป็นไปตามคำสั่งกระทรวงมหาดไทย เป็นทรงปราสาทศิลปะภาคกลาง ครอบลงบนองค์พระธาตุเดิม เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๖ โดยให้ ศ.ประกิต (จิตร) บัวบุศย์ เป็นผู้ออกแบบ^๓

ภาพที่ ๑ เจดีย์วัดพระธาตุดอยตุง จังหวัดเชียงราย ช่วงระหว่าง พ.ศ. ๒๔๗๐ - ๒๕๑๖
ที่มา : <https://thesunsight.com/watphatratdoitung>

ภาพที่ ๒ รูปแบบการสร้างเจดีย์ทรงปราสาทครอบทับเจดีย์ทรงระฆัง วัดพระธาตุดอยตุง
ที่มา : https://www.matichon.co.th/weekly/column/article_113682

^๒ กองบรรณาธิการข่าวสด, มงคลทั่วไทยไหว้ ๙๙ พระธาตุ-เจดีย์ (กรุงเทพฯ: มติชน, ๒๕๕๔) ๑๒๘.

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๕.

ส่วนเหรียญที่มีการเพิ่มเติมหรือลดทอนองค์ประกอบ มีจำนวน ๗ จังหวัด ดังนี้

๑. วัดมหาธาตุ สุโขทัย บนเหรียญประจำจังหวัดสุโขทัย ผู้ออกแบบได้เพิ่มเติมรายละเอียดของพื้นน้ำที่มีดอกบัวบานอยู่เต็มสระ ตามมุมมองจริงด้านข้างของตัวศาสนสถานจะไม่ปรากฏสระบัวหลวง ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของวัดแห่งนี้ ตั้งอยู่ด้านหน้าของพระวิหารหลวง ซึ่งในบางฤดูกาลจะมีดอกบัวออกดอกบานเต็มสระ (ภาพที่ ๓) สิ่งเหล่านี้เป็นความต้องการของช่างผู้ออกแบบที่ต้องการระบุชัดเจนถึงสถานที่ที่ปรากฏบนเหรียญว่า คือ วัดมหาธาตุ สุโขทัย

ภาพที่ ๓ เปรียบเทียบเหรียญประจำจังหวัดสุโขทัยกับวัดมหาธาตุ สุโขทัย

๒. ปราสาทหินพนมรุ้งบนเหรียญประจำจังหวัดบุรีรัมย์ (ภาพที่ ๔) ช่างผู้ออกแบบได้เพิ่มเติมองค์ประกอบหลัก ๆ ภายในศาสนสถานมาเป็นส่วนประกอบของภาพ ทั้งตัวปราสาทประธาน ระเบียงคดที่มีโคปุระตรงกลาง รวมทั้งราวสะพานชาลาคาด้านหน้าศาสนสถาน แต่องค์ประกอบที่ช่างผู้ออกแบบเพิ่มเติมโดยได้รับแรงบันดาลใจจากชาลาคาครูปากกบาท ส่วนที่สำคัญ คือ การทำราวสะพานเป็นลำตัวนาครรองรับด้วยแนวเสา ที่ปลายของราวสะพานจะทำเป็นรูปนาค ๕ เศียร ซึ่งเป็นจุดเด่นของสถานที่แห่งนี้ ปรากฏอยู่ตรงกลางด้านหน้าของเหรียญ เมื่อต้องการได้มุมมองของภาพที่เห็นทั้งชาลาคาด และตัวปราสาทประธาน ตัวภาพที่ปรากฏกลับพบว่ามิชาลาคาคอยู่ด้านหน้า ซึ่งไม่มีความโดดเด่น แต่บันไดทางขึ้นมายังตัวโบราณสถานกลับมีความโดดเด่น แต่เมื่อจัดองค์ประกอบของภาพให้ชาลาคาดด้านหน้ามีความโดดเด่น กลับเป็นมุมมองที่ไม่เห็นแนวระเบียงคด และตัวปราสาทประธานกลับไม่มีความโดดเด่น

ภาพที่ ๔ เปรียบเทียบสัญลักษณ์บนเหรียญประจำจังหวัดบุรีรัมย์กับปราสาทหินพนมรุ้ง

๓. วัดอาฮงศิลาวาสบนหริยญประจำจังหวัดบึงกาฬ ช่างผู้ออกแบบได้นำองค์ประกอบของพระอุโบสถของวัด ด้านหน้าคือแม่น้ำโขง (ภาพที่ ๕) ประกอบกับประติมากรรมหลวงพ่พระใหญ่วัดโพธาราม บ้านท่าไคร้ ซึ่งเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัยขนาดใหญ่ ตามประวัติไม่ปรากฏหลักฐานว่าสร้างขึ้นสมัยใด มีเพียงคำบอกเล่าของชาวบ้านระบุว่า ได้พบหลวงพ่พระใหญ่ในป่าทึบ เมื่อประมาณ ๒๐๐ ปีที่ผ่านมา^๔ ในภาพสัญลักษณ์ยังให้รายละเอียดของแนวกำแพงแก้วและราวบันไดนาคที่ทอดตัวยาวลงมายังแม่น้ำ

ภาพที่ ๕ เปรียบเทียบสัญลักษณ์บนหริยญประจำจังหวัดบึงกาฬกับวัดอาฮงศิลาวาส

ที่มา : <https://www.paiduaykan.com/วัดอาฮง-แก่งอาฮง/>

และ <https://mgronline.com/travel/detail/9550000027784>

๔. รูปวัดพระธาตุตอดยกองมูนบนหริยญประจำจังหวัดแม่ฮ่องสอน ช่างออกแบบโดยมีเจดีย์และด้านหลังเป็นทิวทัศน์ ตามประวัติการสร้างวัดและองค์เจดีย์ ซึ่งสร้างขึ้น พ.ศ. ๒๔๐๓ โดยจองตองสู พ่ค้าชาวไทยใหญ่ และนางเหล็ก ผู้เป็นภรรยา เพื่อบรรจุพระธาตุของพระมหาโมคคัลลานเถระที่นำมาจากพม่า^๕ เป็นเจดีย์ทรงระฆังแบบมอญ-พม่า ลักษณะเฉพาะ คือ การทำชุดฐานลวดบัวที่มีความลาดเอียงและการไม่มีองค์ประกอบของบัลลังก์ที่เหนือองค์ระฆัง ชุดฐานบัวลาดเอียงซ้อนชั้น ๔ ชุดฐานอยู่ในผังแปดเหลี่ยมฐานล่างสุดประดับด้วยซุ้มพระตามทิศทั้งแปด องค์ระฆังประดับลวดลายปูนปั้น ต่อด้วยปล้องไฉน ปลี และการประดับด้วยฉัตรทอง ซึ่งเป็นระเบียบของการสร้างเจดีย์ในวัฒนธรรมมอญ-พม่า เมื่อเปรียบเทียบกับมุมมองจากสถานที่จริง พบว่ามุมที่เห็นเจดีย์อย่างชัดเจนจะไม่เห็นทิวทัศน์ด้านหลัง แต่เมื่อถ่ายภาพมุมสูงเพื่อให้เห็นทัศนียภาพโดยรอบ องค์ประกอบขององค์เจดีย์จะมีขนาดเล็กลง (ภาพที่ ๖) แสดงให้เห็นว่าช่างผู้ออกแบบได้ใช้จินตนาการดึงดูดเด่นของสถานที่ประกอบกับมุมมองจากสถานที่จริง

^๔ ปิ่น บุตรี. ถึงไหนถึงกัน : ๗ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ แห่งจังหวัดที่ ๗๗ บึงกาฬ. [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ ๑๐ มกราคม ๒๕๖๖, จาก: <https://mgronline.com/travel/detail/9550000027784>

^๕ กองบรรณาธิการข่าวสด, มงคลทั่วไทยไหว้ ๙๙ พระธาตุ-เจดีย์ (กรุงเทพฯ: มติชน, ๒๕๕๔) ๑๖๐.

ภาพที่ ๖ เปรียบเทียบสัญลักษณ์บนเหรียญประจำจังหวัดแม่ฮ่องสอนกับวัดพระธาตุดอยกองมู
ที่มา : <https://www.tripgether.com/ที่เที่ยวนะน่า/วัดพระธาตุดอยกองมู-แม่ฮ่องสอน>

๕. วัดเขาดังกวอนบนเหรียญประจำจังหวัดสงขลา เหรียญประจำจังหวัดนี้ เป็นอีกหนึ่งเหรียญที่นักวิชาการทางด้านศิลปกรรมให้ข้อสังเกตว่า เป็นการดึงจุดเด่นของจังหวัดสงขลาทั้งทางด้านธรรมชาติและงานสถาปัตยกรรมมาแสดงอยู่บนเหรียญ (ภาพที่ ๗) ลักษณะเป็นเจดีย์ทรงระฆังที่ตั้งอยู่บนชั้นฐานที่มีลักษณะคล้ายเรือนธาตุฝังสืเหลียมจัตุรัสที่มีการเจาะช่องซุ้มด้านหน้า ถัดขึ้นมามีชั้นฐานที่มีการประดิษฐานซุ้มพระพุทธรูปโดยรอบ รองรับมาลัยเถา ๓ ชั้น รองรับองค์ระฆังซึ่งอยู่ในผังกลม ต่อด้วยส่วนยอด ประกอบด้วยบัลลังก์ในผังสี่เหลี่ยม ปล้องไฉน ปลี และฉัตร ตามลำดับ

ภาพที่ ๗ เปรียบเทียบสัญลักษณ์บนเหรียญประจำจังหวัดสงขลากับวัดเขาดังกวอน
ที่มา : <https://www.wongnai.com/attractions/382034ms>
และ <https://www.songkhlaclacy.go.th/2020/travel/detail/7/data.html>

๖. ศาลากลาง (หลังเก่า) บนเหรียญประจำจังหวัดนนทบุรี ช่างผู้ออกแบบได้นำภาพบรรยากาศของตลาดน้ำมาประดับอยู่ด้านหน้าของภาพ (ภาพที่ ๘) โดยมีภาพอาคารไม้สักสองชั้นขนาดใหญ่ ก่ออิฐถือปูน มีทั้งสิ้น ๗ หลัง วางผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าล้อมรอบลานกว้าง เชื่อมต่อกันด้วยระเบียงทางเดินทำเป็นบานเกล็ดไม้ที่ยื่นออกมารอบอาคาร สถาปัตยกรรมแบบยุโรปผสมไทย ตกแต่งด้วยลวดลายฉลุไม้ หลังคาทรงสูงแบบปั้นหยา มีจั่วกันสาด

ภาพที่ ๘ เปรียบเทียบสัญลักษณ์บนเหรียญประจำจังหวัดนนทบุรีกับศาลากลาง (หลังเก่า)
ที่มา : <https://www.wongnai.com/attractions/346633NL-ศาลากลางนนทบุรีหลังเก่า>

๗. ชุมอนุสาวรีย์ปราบฮ่อบนเหรียญประจำจังหวัดหนองคาย ช่างผู้ออกแบบตัดองค์ประกอบของตัวอาคารศาลากลางจังหวัดออก เพื่อเสริมตัวอนุสาวรีย์ให้มีความโดดเด่นมากยิ่งขึ้น เมื่อเปรียบเทียบกับมุมมองจากสถานที่จริง พบว่ามุมที่เห็นเจดีย์อย่างชัดเจนจะไม่เห็นทิวทัศน์ด้านหลัง แต่เมื่อถ่ายภาพมุมสูงเพื่อให้เห็นทัศนียภาพโดยรอบ องค์ประกอบขององค์เจดีย์จะมีขนาดเล็กลง (ภาพที่ ๙) แสดงให้เห็นว่าช่างผู้ออกแบบได้ใช้จินตนาการดึงจุดเด่นของสถานที่ที่ประกอบกับมุมมองจากสถานที่จริง ตัวอนุสาวรีย์สร้างเป็นสถาปัตยกรรมไทยประยุกต์ มีรูปแบบคล้ายเจดีย์ทรงปราสาท ๕ ยอด ส่วนฐานลวดบัวลาดรองรับเรือนธาตุที่ทำเป็นซุ้ม ประดับด้วยเสาและหลังคา ซุ้มทั้ง ๔ ด้านมีคำบรรยาย ๔ ภาษาคือ ภาษาไทย ภาษาจีน ภาษาลาว และภาษาอังกฤษ ส่วนยอดทรงระฆังรีอยู่ในผังสี่เหลี่ยม มีเจดีย์ประดับประจำทั้ง ๔

ภาพที่ ๙ เปรียบเทียบสัญลักษณ์บนเหรียญประจำจังหวัดหนองคายกับชุมอนุสาวรีย์ปราบฮ่อ
ที่มา : <https://esan108.com/อนุสาวรีย์ปราบฮ่อ.html>
และ <https://db.sac.or.th/archaeology/archaeology/693>

อภิปรายผลการวิจัย

๑. สัญลักษณ์ที่ปรากฏบนเหรียญประจำจังหวัดที่มีสัญลักษณ์งานสถาปัตยกรรมจำนวน ๒๖ เหรียญ เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว ซึ่งมีทั้งความเหมือน และความต่างกับตราและคำขวัญประจำจังหวัด พบว่าเหรียญโดยส่วนใหญ่ที่ได้รับการคัดเลือกยังคงได้รับแรงบันดาลใจจากตราและคำขวัญประจำจังหวัด มีดังนี้ จังหวัดสุโขทัย จังหวัดนครราชสีมา จังหวัดบุรีรัมย์ จังหวัดลพบุรี จังหวัดศรีสะเกษ จังหวัดเชียงใหม่ จังหวัด

แพร่ จังหวัดขอนแก่น จังหวัดแม่ฮ่องสอน จังหวัดเชียงราย จังหวัดสุราษฎร์ธานี กรุงเทพมหานคร จังหวัด
บึงกาฬ จังหวัดเพชรบุรี จังหวัดสกลนคร และจังหวัดหนองคาย

ส่วนเหรียญบางเหรียญได้ออกแบบสัญลักษณ์ขึ้นใหม่ต่างจากตราและคำขวัญประจำจังหวัด คือ
จังหวัดชัยภูมิ จังหวัดชลบุรี จังหวัดมหาสารคาม จังหวัดน่าน จังหวัดสงขลา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
จังหวัดนนทบุรี จังหวัดสุพรรณบุรี และจังหวัดหนองบัวลำภู

๒. แรงบันดาลใจและปัจจัยในการสร้างสรรค์สัญลักษณ์ที่ปรากฏบนเหรียญประจำจังหวัด การสร้างเหรียญ
ประจำจังหวัดถือเป็นสัญลักษณ์รูปแบบหนึ่ง เป็นสิ่งที่มนุษย์คิดและสร้างขึ้น ซึ่งต้องได้รับการยอมรับ
เป็นการสร้างเหรียญที่มีความแปลกใหม่ มีเอกลักษณ์เฉพาะตน ทำให้เกิดความน่าสนใจ และมีความสวยงาม
จากงานสถาปัตยกรรมที่ปรากฏบนเหรียญประจำจังหวัดถือเป็นสัญลักษณ์ของจังหวัดนั้น ๆ เป็นการใช้
ระบบสัญลักษณ์ทางอ้อมที่เกิดจากการตกลงของกลุ่ม^๖ โดยนิยามของคำว่า “สัญลักษณ์” คือ ลักษณะของสิ่งใด ๆ
ที่กำหนดขึ้นให้ใช้หมายความแทนอีกสิ่งหนึ่ง^๗ ถือเป็นลักษณะของรูปเหมือน (Icon) คือ เครื่องหมายที่มี
รูปร่างลักษณะเหมือนหรือคล้ายกับของจริง ซึ่งเมื่อทำการศึกษารูปแบบของงานสถาปัตยกรรมดังกล่าว

ข้อเสนอแนะ

ผู้ที่สนใจสามารถนำแนวคิด หลักการ และทฤษฎี นำไปปรับประยุกต์ใช้กับงานวิจัยที่เกี่ยวกับ
สัญลักษณ์ที่ปรากฏบนเหรียญกษาปณ์หรือเหรียญที่ระลึกอื่น ๆ รวมถึงธนบัตรต่าง ๆ ทั้งนี้ การศึกษาเหรียญ
ประจำจังหวัดในครั้งนี้เป็นเพียงการศึกษาสัญลักษณ์ที่เป็นสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ เน้นเรื่องงาน
สถาปัตยกรรมไทย ยังมีรูปแบบสัญลักษณ์อื่น ๆ ที่ยังไม่ได้ทำการศึกษา ทั้งประเภทประติมากรรมรูปเคารพ
สัตว์ สถานที่ทางธรรมชาติ ประเพณี และประเพณีอื่น ๆ

การนำไปใช้ประโยชน์

กรมธนารักษ์ ซึ่งเป็นหน่วยงานเจ้าของเหรียญประจำจังหวัด อาจนำประเด็นที่ได้จากงานวิจัยนำไป
ต่อยอดทั้งเรื่องของความหลากหลายในการสร้างสรรค์ รวมถึงเรื่องการประชาสัมพันธ์ในลำดับต่อไป เช่น
ปัจจุบันกรมธนารักษ์ได้มีการจัดชุดเหรียญประจำจังหวัดตามรายภาค ทั้งนี้ กรมฯ สามารถนำองค์ความรู้ที่ได้
จากงานวิจัยในประเด็นเรื่องการจัดประเภทของสัญลักษณ์ที่อยู่บนเหรียญ จัดเป็นชุดตามประเภท
รวมถึงการนำเสนอหาประเด็นเรื่องรูปแบบงานศิลปกรรมมาประกอบ เพื่อสร้างเรื่องราวของเหรียญให้มี
ความน่าสนใจเพิ่มมากยิ่งขึ้น ทั้งยังเป็นการเผยแพร่องค์ความรู้ด้านงานศิลปกรรมไทยผ่านตัวเหรียญอีกด้วย

บรรณานุกรม

กาญจนา แก้วเทพ. การวิเคราะห์สื่อ : แนวคิดและเทคนิค. กรุงเทพฯ: เอดิสัน เพรส โปรดักส์, ๒๕๕๒.
กองบรรณาธิการข่าวสด. มงคลทั่วไทยให้ ๙๙ พระธาตุ-เจดีย์. กรุงเทพฯ: มติชน, ๒๕๕๔.

^๖ กาญจนา แก้วเทพ. การวิเคราะห์สื่อ : แนวคิดและเทคนิค (กรุงเทพฯ: เอดิสัน เพรส โปรดักส์, ๒๕๕๒).

^๗ ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรม ราชบัณฑิตยสถาน (กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๒๕) ๗๕.

- Thesunsight. **วัดพระธาตุตอดตุง**. [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ ๑๐ มกราคม ๒๕๖๖, จาก: <https://thesunsight.com/watphatratdoitung>
- Trip gether. **วัดพระธาตุตอดตองมู แม่ฮ่องสอน กราบพระธาตุพระโมคคัลลานะ**. [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ ๑๘ กันยายน ๒๕๖๘, จาก: <https://www.tripgether.com/เที่ยวแนะนำ/วัดพระธาตุตอดตองมู-แม่ฮ่องสอน>
- เทศบาลนครสงขลา. **เขาดังกวน**. [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ ๑๐ มกราคม ๒๕๖๖, จาก: <https://www.songkhlaicity.go.th/2020/travel/detail/7/data.html>
- ปิ่น บุตรี. **ถึงไหนถึงกัน : ๗ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ แห่งจังหวัดที่ ๗๗ บึงกาฬ**. [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ ๑๐ มกราคม ๒๕๖๖, จาก: <https://mgronline.com/travel/detail/9550000027784>
- ไปด้วยกัน. **วัดอาฮงศิลาวาส แก่งอาฮง ชมวิวและจุดที่ลึกที่สุดของแม่น้ำโขง**. [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ ๑๐ มกราคม ๒๕๖๖, จาก: <https://www.paiduaykan.com/วัดอาฮง-แก่งอาฮง/>
- เพ็ญสุภา สุขคตะ. **พระธาตุเจ้าตอดตุงเปลี่ยนไปผ่าตัดเปลือกนอกให้เห็นเนื้อใน**. [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ ๑๐ มกราคม ๒๕๖๖, จาก: https://www.matichon.co.th/weekly/column/article_113682
- ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ราชบัณฑิตยสถาน**. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๒๕.
- Wongnai. **พระเจดีย์หลวง-สงขลา**. [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ ๑๐ มกราคม ๒๕๖๖, จาก: <https://www.wongnai.com/attractions/382034ms>
- . **ศาลากลางนนทบุรีหลังเก่า**. [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ ๑๐ มกราคม ๒๕๖๖, จาก: <https://www.wongnai.com/attractions/346633NL-ศาลากลางนนทบุรีหลังเก่า>
- ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร. **อนุสาวรีย์ปราบฮ่อ (เก่า)**. [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ ๑๐ มกราคม ๒๕๖๖, จาก: <https://db.sac.or.th/archaeology/archaeology/693>
- อีสานร้อยแปด. **อนุสาวรีย์ปราบฮ่อ หนองคาย**. [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ ๑๐ มกราคม ๒๕๖๖, จาก: <https://esan108.com/อนุสาวรีย์ปราบฮ่อ.html>
- Dreyfuss, Henry. **Symbol Sourcebook : An Authoritative Guide to International Graphic Symbols**. New York: McGraw-Hill, 1972.